

Др Срђан Владетић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0002-0057-5467

Изворни научни рад
УДК: 656.8(37)
DOI: 10.46793/XXMajsko2.207V

НАСТАНАК РИМСКЕ ПОШТАНСКЕ СЛУЖБЕ*

Резиме

Зачеци поштанске службе могу се наћи код Египћана, Персијанаца или Грка, али нигде та служба није имала тај обим и такву организацију као што је то било код старих Римљана. Освајачки дух и прагматични карактер овог народа био је подстрек за градњу величанствене мреже путева која је прављена из два основна разлога – брзог кретања римске војске и правовремене и прецизне комуникације, у првом реду за административне и војне потребе. У раду ће најпре бити указано на начин преношења порука у периоду републике и преиспитана могућност постојања државне поштанске службе у овом периоду, а затим ће бити изложене реформе које је спровео Август и њихов значај.

Кључне речи: стари Рим, поштанска служба, период републике, Августове реформе.

1. Увод

Од момента када се формирао говор, човек има потребу за преносом информација у погледу догађаја, осећања, мисли, знања, намера и идеја. Та потреба „ишла је у корак” са овладавањем природном средином и развојем друштвене организације. Појава писма дала је човеку додатну моћ – информације су могле бити пренете са много већом прецизношћу без обзира на физичку удаљеност, што је било од великог значаја за освајања нових територија, одбрану од непријатеља, привреду и централизовану државну управу. Зато су се први облици организованог преношења порука јавили у великим царствима, као што су Египат, Персија или стари Рим.

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

Укупна дужина величанствене мреже путева римског царства износила је 400.000 километара, од чега је било поплочано 80.000 километара, а по квалитету и величини превазишла је своје узоре (Картагину и Персију). Први путеви повезали су Апенинско полуострво у циљу његовог освајања. Коришћени су најпре за превоз римских трупа и потребних залиха за војску, припадника администрације и њихових службених преписки, а врло брзо и за превоз трговаца и робе и обичних путника, али и за пренос приватних порука и писама. Транспорт и комуникација били су једни од најважнијих средстава за управљање римским царством.

2. Период републике

У периоду републике обични грађани Рима који су желели да пошаљу писмо морали су да нађу курире само за ту пошиљку (*ad hoc*)¹. Са друге стране, управници провинција и војни заповедници на бојишту слали су своје депеше преко неког од својих ликтора или личних пратилаца, помоћника (*statores*)². Цицерон (*Cicero*), као управник провинције Киликије (*Cilicia*), пише квестору Целију Калдусу (*Caelius Calvus*): Ипак сам мислио да морам да смислим начин да вам пошаљем неке од својих ликтора или личних помоћника (*statores*) са писмом. Ако га примите у неко време, учинићете ми велику услугу уколико ми се придружите у Киликији чим будете могли³. Временом је порастао број приватних гласника (*tabularii*)⁴ који су долазили из редова робова, ослобођеника, а касније и из класе слободних⁵. Њих су користили и магистрати за своје потребе. Тако Ливије (*Livius*) наводи да је другог дана римских игара, 168. године п.н.е., курир (*tabellarius*), представивши се да долази са бојног поља из Македоније, уручио депешу конзулу који је одмах отишао на средину циркуса, сазвао сенат и прочитао наглас да је Луције Емилије Паул (*Lucius Aemilius Paulus*)⁶ сасекао на комаде македонску војску на

¹ Nicholson, J., *The Delivery and Confidentiality of Cicero's Letters*, The Classical Journal, Vol. 90, No. 1/1994, стр. 33.

² Cicero, *Epistulae ad Familiares*, X, 21.

³ Cicero, *Epist. ad fam.*, II, 19 и X, 21; Ramsay, A. M., *A Roman Postal Service under the Republic*, The Journal of Roman Studies, Vol.10, 1920, стр. 79 и Nicholson, J., *нав. дело*, стр. 33.

⁴ Писма и поруке слали су се на навоштеним дрвеним таблицама, а касније и на пергаменту и папирусу.

⁵ Ramsay, A.M., *A Roman Postal Service under the Republic*, стр. 80.

⁶ Касније, због војних заслуга *Macedonicus* (Македонски).

челу са Персејем (*Perseus*), да је краљ у бекству и да су сви градови прешли под власт Рима⁷.

Постојала је и мрежа приватних гласника коју су финансирали публикани (*publicani*) због сопственог посла, односно сакупљања пореза у провинцији. Публикани су регрутовали гласнике (*tabellari publicanorum*) за своје компаније који су, уз сакупљање пореза, носили и писма, и за ту услугу се вероватно плаћала накнада. Њихове услуге могли су користити и државни чиновници и приватна лица⁸. У том смислу, Цицерон на једном месту саветује Атика (*Atticus*) да чешће шаље писма преко порезника, односно преко њихових курира, или преко државних администратора и званичника Цицеронових дијецеза⁹. На другом месту му пише да се налази на сред друма и да ће украсти мало времена да му напише који ред, упркос томе што ће се порезници, по којима му шаље писмо, ускоро разићи¹⁰.

Богати Римљани могли су приуштити и своју личну курирску службу (*tabellarii domestici*) коју су сачињавали углавном робови и ослобођеници. Ови курири носили су писма и депеше за свог господара, а могли су то чинити и за његове пријатеље по нижим ценама, или бесплатно, ако иду у истом правцу¹¹.

3. Августова реформа

Све до краја периода републике и доласка Августа на власт, не може се говорити о организованом слању порука у коме је учествовала држава, односно о државној институцији за пружање поштанских услуга. Ипак, има аутора који тврде да је држава и раније имала учешће у томе. На пример, Ремзи (*Ramsay*) је, испитујући римске поштанске услуге за време републике, на основу сопственог тумачења једног натписа из Луканије (*Lucania*)¹², претпоставио да је персијски систем замене курира и коња у одређеним интервалима увео млађи од браће Грах (*Gracchi*), годину дана после доношења *Lex agraria*, односно да је већ 132. године п.н.е. уведена државна институција за пружање поштанских услуга¹³. Она је, према

⁷ Livius, *Ab Urbe Condita*, XLV, 1; Dongen, E.G.D., *The Postal Service and the Breach of Mail Confidentiality*, en *Revista europea de historia de las ideas instituciones publicas*, n° 8/2014, стр. 103.

⁸ Ramsay, A.M., *A Roman Postal Service under the Republic*, стр. 80.

⁹ Cicero, *Epistuale ad Atticum*, 5, 15, 3.

¹⁰ Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 5, 16, 1.

¹¹ Nicholson, J., *нав. дело*, стр. 34-35. Cicero, *Epistuale ad Atticum*, 8, 5, 4.

¹² *CIL*, 1551.

¹³ Ramsay, A.M., *A Roman Postal Service under the Republic*, стр. 84-85.

речима Ремзија, убрзо престала да постоји и није је било све до Августове реформе када је он ову службу оживео¹⁴.

Персија је заиста имала, од стране државе, добро организовану и ефикасну курирску службу која се ослањала на замену курира и коња на тачно одређеним дистанцама. Податке о овој служби добијамо од Херодота (*Herodotus*) и Ксенофонта (*Xenophon*).

У делу „Кирово образовање” (*Cyropaedia*), које представља драматизовану биографију Кира Великог (6. век п.н.е.), персијског цара, Ксенофонт (*Xenophon*) пише: Посматрали смо још једно средство које је Кир користио како би се успешно носио са величином свог царства. Реч је о институцији (поштанском систему) помоћу које би он брзо сазнао шта се дешава у царству, без обзира на просторну удаљеност. Експериментисао је са раздаљином коју може коњ, силовито јахан, да пређе у једном дану, а да притом остане на ногама. Затим је подигао поштанске станице управо на тим дистанцама и опремио их коњима и људима да се брину о њима. На свакој од станица имао је службеника који је примао достављена писма и прослеђивао их даље, примао исцрпљене коње и јахаче и слао свеже. Штавише, кажу да овај брзи пренос писама и депеша није стајао ни ноћу, већ су ноћни гласници смењивали дневне у штафетама и кретали се великом брзином. Било је ово најбрже копнено путовање¹⁵.

Описујући поморску битку код Саламине¹⁶ (480. године п.н.е.), између персијске флоте и флоте уједињених грчких полиса, Херодот пише да се Ксеркс, видевши да ће изгубити битку и тако бити одсечен у Европи, повукао и почео да гради насип ка Саламини, тобоже се спремајући да настави рат, а истовремено је послао гласника у Персију да јави о поразу који је претрпео. Херодот наставља и каже: „А не постоји ниједан живи створ на свету бржи од ових гласника, чију су службу Персијанци овако организовали. Прича се наиме да је на путу постављено толико људи и коња колико дана хода износи сам пут, и то тако да је на сваки дан хода долазио по један човек и један коњ. Њих није смео да спречи ни снег, ни киша, ни дневна жега, ни ноћ у најбржем прелажењу стазе која им је била одређена. Онај који први појури преда хитно писмо другом, други трећем, и тако писмо иде редом од једног до другог, исто онако као што Хелени носе бакље у част бога Хефеста. Ову коњичку пошту Персијанци зову „ангарејон”¹⁷.

¹⁴ Ramsay, A.M., *The speed of the Roman Imperial Post*, The Journal of Roman Studies, Vol.15, 1925, стр. 60.

¹⁵ Xenophon, *Cyropaedia*, 8, 6, 17-18.

¹⁶ Острво у Егејском мору.

¹⁷ Herodotus, *Histories*, VIII, 98.

Тешко је поверовати да Римљани нису били упознати са овим персијским системом, а још теже замислити да нису схватили из сопственог искуства да се са изменом коња и курира вести брже проносе.

Са друге стране, мора се рећи да прилично намештено делује Ремзијева тврдња да је државну курирску службу увео Гај Семпроније Грах (*Gaius Sempronius Gracchus*) 132. године п.н.е. и да је она одмах после формирања престала да постоји, без посебног образлагања разлога за престанак са радом, да би се појавила опет под Августом (дакле, после више од 100 година). Ако бисмо прихватили ову његову тезу, морали би додати да је престала са радом због великих политичких сукоба, борбе око земље, Маријеве реформе и крвавих грађанских ратова који су касније уследили. Међутим, ови разлози говоре у прилог тезе да у то време та служба није ни постојала. Тешко је очекивати да у таквом амбијенту, који је трајао више од једног века, постоји добро организована државна курирска служба. Осим тога, оваква служба захтева и централизовану државну управу коју је Август почео да успоставља тек после победе код Акцијума, 31. године п.н.е. Августову тежњу ка новом облику управе врло лепо је изразио грчки историчар Прокопије из Цезареје (*Procopius Caesariensis*): Да би добили информације што је пре могуће у погледу кретњи непријатеља, побуна и непредвиђених догађаја у градовима, поступака магистрата, управника провинција, њихових чиновника и других лица у свим деловима царства, а такође и да би без икаквих проблема и одлагања пристизао годишњи порез који су плаћале провинције, први римски цареви оснивали су курирску службу широм царства¹⁸.

Управо је Август основао прву државну курирску службу за пренос писама и депеша битних за управљање државом. Она је подразумевала измену коња и јахача (курира) стационираних на тачно одређеним дистанцама, односно штафетни систем предаје писма или депеше из руке у руку курира, све до крајњег одредишта. То врло јасно потврђује Светоније (*Suetonius*): Да би се што брже и сместа могло дојавити и дознати шта се у којој провинцији дешава, разместио је (Август) у умереним размацима по војничким цестама најпре младе људе (*iuvenes*) као штафете¹⁹.

Међутим, овакав систем имао је ману. Због сталне измене курира, онај који предаје депешу или писмо није имао никакава сазнања о поруци коју носи, односно није могао усмено да пружи никакве додатне информације примаоцу на пример, о околностима под којим је порука настала.

Зато је Август, после краћег времена, променио овај систем, о чему, такође, поуздане информације пружа Светоније: А касније, уместо

¹⁸ Procopius, *Anecdota*, 30.

¹⁹ Suetonius, *De vita Caesarum, Augustus*, 49.

штафета сачињених од младих људи, поставио је теретна кола (*vehicula*) за гласнике. То се показало згодније јер је гласнике који су му са неког места донели писмо могао запитати ако му је нешто било потребно²⁰.

Дакле, Август је уместо замене младих курира (*iuvenes*) и коња, увео замену теретних кола са коњима на тачно одређеним дистанцама (*vehiculatio*) и омогућио да један курир пренесе поруку од пошиљаоца до примаоца, те је био у стању да усмено допуни депешу коју је носио, а осим тога, тиме су смањени трошкови транспорта и отворене нове могућности за коришћење ове службе. На сваких десет километара налазиле су станице где су могле да се замене уморне животиње и изврше евентуалне поправке (*mutationes*), а на сваких 30 километара, постављане су овакве станице са преноћиштима (*mansiones*), а у зависности од сврхе превоза ове станице су биле снабдевене са осам до 40 теглећих животиња (коњи, магарци, муле, волови)²¹. Овај нови начин превоза сигурно је био спорији, али је пошта стизала са много већом извесношћу.

Изддржавање ове службе падало је на терет појединаца и локалних заједница, на основу реквизиција животиња, возила и залиха. Нерва (*Nerva*) је касније трошкове издржавања службе пребацио са становништва Италије на царску благајну (*fiscus*), што показује натпис на новчићу који је тим поводом искован у његово доба: *vehiculatio Italiae remissa* – укидање таксе на превоз у Италији²². Наредни цареви ишли су у правцу ослобађања и провинцијских градова од ових трошкова, као на пример, Хадријан (*Hadrianus*)²³, али је временом царска каса била све празнија, па су цареви прибегавали поновном оптерећењу локалних заједница.

Услуге које је пружала служба могла су користити лица која су за то имала писмено овлашћење (*diploma* или *evectio*). У њему је морало бити одређено за који временски период важи, количина теретних кола и животиња и рута којом ће се ићи²⁴. Овлашћење је издавао само цар, а касније и од њега овлашћени чиновници, и оно је морало бити запечаћено. Август је за печачење користио прво сфингу, затим лик Александра

²⁰ Исто.

²¹ Procopius, *Anecdota*, 30; Ramsay, A.M., *The speed of the Roman Imperial Post*, стр. 68; Liewelyn, S.R., *Sending Letters in the Ancient World: Paul and the Philippians*, Tyndale bulletin, 46.2, 1995, стр. 341.

²² BMC, Emp. III, no. 119 = RIC II, no. 93 (види Lemcke, L., *Imperial Transportation and Communication from the Third to the Late Fourth Century: The Golden Age of the cursus publicus*, Waterloo, Ontario, Canada, 2013, стр. 56, нап. 192).

²³ *Scriptores Historiae Augustae, Spartianus.*, Hadrianus., 7, 5 и *Capitolinus.*, Antoninus Pius, 12, 3.

²⁴ Anne Kolb, *Transport and Communication in the Roman State, the Cursus publicus* – Travel and Geography in the Roman Empire, edited by Colin Adams and Ray Laurence, Routledge, London and New York, 2001, стр. 97.

Великог и на крају сопствени лик, и са том праксом наставили су и будући цареви²⁵.

Августов систем замене теретних кола са свежим животињама звао се *vehiculatio* и он је коришћен не само за достављање писама и депеша, већ и за превоз припадника римске администрације и ствари, у зависности од капацитета. Био је ово највећи административни подухват античког доба²⁶. Ипак, овај систем јавног превоза познатији је под именом *cursus publicus* (јавни пут, државни превоз, у ширем смислу, јавне поштанске услуге), иако се овај термин у изворима први пут појављује тек крајем 3. и почетком 4. века, у Лактанцијевом (*Lactantius*) делу „О смрти прогонитеља” (*De mortibus persecutorum*)²⁷.

Иако је представљао велико финансијско оптерећење за царство, *cursus publicus* је функционисао све до пропасти западног римског царства, а у источном делу Јустинијан (*Iustinianus*) га је оставио у пуном капацитету само у погледу комуникације са Персијом, док га је у другим деловима царства или укинуо или ограничио на једну станицу за сваки дан путовања²⁸.

Srđan Vladetić, Ph.D., Full-time Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac

THE ESTABLISHING OF ROMAN POSTAL SERVICE

Summary

The beginnings of the postal service can be found with the Egyptians, Persians or Greeks, but nowhere did the service have such scope and such organization as it was with the ancient Romans. The conquering spirit and pragmatic character of this people was the impetus for the construction of a magnificent network of roads that was built for two basic reasons – the rapid movement of the Roman army and timely and precise communication, primarily for administrative and military needs. The paper will first point out the way of transmitting messages during the period of the republic and reexamine the possibility of the existence of a state postal service in this

²⁵ Suetonius, *De vit. Caes, August.*, 50

²⁶ Van Dongen, E.G.D., *нав. дело*, стр. 104.

²⁷ Lactantius, *De mort. Parsec.* 24, 7 (*Nudatus ei cursus publicus nuntiatur* – јаве му (мисли се на Галерија) да је државни превоз остао без коња. Види и CTh 8,5,1 [315])

²⁸ Procopius, *Anecdota*, 30, 8-10 (Уз то, уместо коња, коришћене су само муле).

period, and then the reforms implemented by Augustus and their significance will be exposed.

Key words: *ancient Rome, postal service, period of the republic, Augustus reform.*

Литература

- Царска новел*, предговор и коментари Ж. Петровић, превод са латинског М. Мајхер и Ж. Петровић, Српска књижевна задруга, Београд, 2009.
- Gaj Svetonije Trankvil, *Dvanaest rimskih careva*, prijevod Hosu S., Naprijed, Zagreb, 1978.
- Херодот, *Историја*, превео Арсенић, М., Матица српска, Нови Сад, 1959.
- Kolb, A., *Transport and Communication in the Roman State, the Cursus publicus – Travel and Geography in the Roman Empire*, edited by Colin Adams and Ray Laurence, Routledge, London and New York, 2001.
- Лактанције, *О смрти прогонитеља*, превела Милин. М, Висока школа – Академија Српске православне цркве за уметност и конзервацију, Нови Сад, 2011.
- Lemcke, L., *Imperial Transportation and Communication from the Third to the Late Fourth Century: The Golden Age of the cursus publicus*, BMC, Emp. III, no. 119 = RIC II, no. 93, Waterloo, Ontario, Canada, 2013.
- Liewelyn, S. R., *Sending Letters in the Ancient World: Paul and the Philippians*, Tyndale bulletin, 46.2, 1995.
- Nicholson, J., *The Delivery and Confidentiality of Cicero's Letters*, The Classical Journal, Vol. 90, No. 1/1994.
- Procopius, *The Anecdota or Secret History*, with an English Translation by Dewing H.B., Vol. 6, London: W. Heinemann LTD, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1935.
- Ramsay, A. M., *The speed of the Roman Imperial Post*, The Journal of Roman Studies, Vol. 15, 1925.
- Ramsay, A. M., *A Roman Postal Service under the Republic*, The Journal of Roman Studies, Vol. 10, 1920.
- The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions* (a translation with commentary, glossary, and bibliography by Pharr, C.), Greenwood Press, New York, 1954.
- Марко Тулије Цицерон, *Писма Атику*, III, превод: Савић Ј., Видовић, Г., Димитријевић, Д., Федон, Београд, 2013.
- Cicero, *The Letters to his Friends*, with an English Translation by W.G. Williams, A.M., London: W. Heinemann LTD, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1958.
- Van Dongen, E. G. D., *The Postal Service and the Breach of Mail Confidentiality*, en Revista europea de historia de las ideas instituciones publicas, n° 8/2014.
- Xenophon, *Cyropaedia*, with an English Translation W. Miller, Vol. II, London; W. Heinemann, New York: The Macmillan CO, 1914.